

Pagrindiniai klausimai:

■ Kas laikoma kūrybingumu ir kokia jo samprata tiktų ugdymui?

■ Kas būdinga kūrybingiems žmonėms ir kodėl mokyklinis ugdymas slopina kūrybingumą?

■ Kaip kūrybingumas susijęs su žiniomis ir intelektu?

■ Kodėl kūryba laikoma ne tiek individualiu, kiek sociokultūrinio procesu ir koks mokyklos vaidmuo šiame procese?

■ Ar vaikai tikrai yra kūrybingi ir kokie amžiaus tarpsniai palankiausi kūrybingumui?

■ Kas šiuo metu žinoma apie kūrybos procesą ir kaip tai pritaikyti ugdant kūrybingumą?

■ Kaip atpažinti ir vertinti kūrybingumą? Kaip jį ugdyti?

KŪRYBINGUMO (NE)UGDYMAS MOKYKLOJE

Žmogaus kūrybingumo rezultatas – kultūra, o kartu su ja – ir visas negamtinis mūsų pasaulis bei mes patys kaip ypatinga gyvybės rūšis. Kūrybingumas visais laikais padėdavo žmonėms išgyventi nepriteklius ir gamtinius kataklizmus, juo remiantis buvo didinamas darbo produktyvumas, gerinama buitįs ir kuriamas sveikesnis bei laimingesnis gyvenimas. Skeptikai pasakytų, kad šiandienos problemos yra vakarykštės kūrybos pasekmės. Tačiau daugėjant technologinių naujovių, spartėjant ūkio raidai, plečiantis socialiniams ryšiams ir randantis naujoms socialinėms struktūroms, drauge augant gyvenimo nestabilumui ir dažnėjant krizėms, žmonija neturi kito pasirinkimo, tik tapti dar kūrybingesne, kad pajėgtų susidoroti su naujais gyvenimo reikalavimais.

Kūrybingumo vaidmens didėjimą šiuolaikinėse visuomenėse liudija kūrybinį darbą dirbančių žmonių – mokslininkų, inžinierių, menininkų, dizainerių ir žinias kuriančių bei naudojančių profesionalų – dalies augimas. Ji sudaro apie trečdalį moderniosios visuomenės, o sukuria apie pusę jos produkto, tai yra tiek, kiek gamybos ir paslaugų sektoriai drauge sudėjęs (Florida, 2002). „Kūrybinės klasės“ vaidmens ir dalies augimas yra didesnė visuomenės kaita, nei kadaise buvo perėjimas nuo žemdirbių prie pramoninės visuomenės. Ši kaita sukelia naujų įtampų – visuomenės skilimą į dinamišką, naudojančią moderniausias technologijas, kūrybingą, bet dažniausiai individualistinę, ir tradiciškiau gyvenančią bei dirbančią, bet išsaugančią bendruomenines vertybes ir vientisumą visuomenę. Kintant darbo organizavimui ir gyvenimo būdui, persiskirsto ir pajamos – kūrybingos visuomenės dalies naudai. Dėl šios kaitos laimės ne tik tos šalys, kurių kūrybinis potencialas bus stipresnis, bet ir tos, kurios gebės persiorganizuoti ir suderinti tradicinės bendruomenės socialinius ryšius ir atsakomybę su kūrybingos bendruomenės vidine laisve, tolerancija ir dinamiškumu. Ne menkiau svarbus už gebėjimą kurti bus gebėjimas (apimantis prognozavimo, kritinio mąstymo ir vertinimo gebėjimus) pasirinkti tas idėjas ir diegti tas naujoves, kurių ilgalaikis poveikis bus pozityviausias.

Humanistai kūrybingumą laiko vertingu ne tiek dėl ekonominės naudos, kurią jis teikia visuomenei, kiek dėl to, ką jis duoda asmeniui. Nors kalbama apie kūrybines kančias, aplinkinių priešiškusumą ir kūrėjų vienvatę, kūryba teikia žmonėms daug džiaugsmo ir daro gyvenimą laimingą – gerokai laimingesnį nei tų, kurie negali ar neleidžia sau būti kūrybingiems.

Nors būti žmogumi reiškia būti kūrybingam, kūrybingumas yra vienas tokių ugdymo tikslų, į kuriuos tradicinė mokykla žvelgia įtariai, palikdama jį žemesnio statuso dalykams – meno ir neformaliojo ugdymo pamokoms. Mūsų visuomenės, taip pat ne meno dalykų mokytojų svarbiausių vertybių sąrašė kūrybingumo nėra. Ir mokymasi mes dažniausiai laikome ne kūryba (naujų idėjų, savęs, bendruomenės), o darbu. Kodėl taip yra?

Šiame leidinyje pristatomos pagrindinės idėjos, kuriomis grindžiama šiuolaikinė kūrybingumo samprata, ir trumpai nurodoma, kaip jas sieti su kūrybingumo ugdymu mokykloje. 10–12 puslapiuose pateikiamos rekomendacijos kūrybingumą ugdančiai mokyklai.

KAS YRA KŪRYBINGUMAS?

Kūrybingumo tyrimai trunka daugiau kaip pusę šimtmečio, ir įvairios teorijos pabrėžia skirtingus kūrybingumo aspektus. Be to, kūrybingumo samprata įvairiais istoriniais laikotarpiais ir įvairiose kultūrose nevienoda, tad gali būti, kad ateityje ir mes kūrybingumą apibrėšime kitaip. Šiuo metu pats trumpiausias, bendriausias ir neutraliausias kūrybingumo apibrėžimas skamba taip: **kūrybingumas yra gebėjimas kurti naujus dalykus**.

Nors mėgstama teigti, kad kiekvienas žmogus yra kūrybingas, skiriami du kūrybingumo lygiai – išskirtinis kūrybingumas ir įprastinis kūrybingumas, arba elitinė ir demokratinė kūrybingumo sampratos. **Išskirtinis kūrybingumas** yra asmens gebėjimas sukurti originalias idėjas, išvalgas, žinias, pertvarkymus, išradimus, meno kūrinius ar kitas naujoves, kurios kitų laikomos vertingomis, yra pripažįstamos ir iš esmės pakeičia veiklos sritį ar net visą žmonių pasaulį. Gebantys tai atlikti žmonės vadinami talentingais arba genijais. **Įprastinis kūrybingumas** yra kiekvienam žmogui būdinga savybė sukurti ką nors nauja įsivaizduojant, improvizuojant, sprendžiant problemas ar kritiškai mąstant. Šie kūriniai gali neturėti didelės reikšmės ir nebūti originalūs – ne vienas geba sukurti panašių ar tokių pačių – tačiau jie yra nauji jų autoriui.

Norint ugdyti kūrybingumą, svarbus mokytojams ir mokyklų bendruomenėms suprantamas susitarimas, kas juo laikoma. Pavyzdžiui, kai Didžiojoje Britanijoje šio dešimtmečio pradžioje buvo inicijuoti nacionaliniai kūrybingumo ugdymo projektai, susitarta, kad kūryba bus laikoma „*vaizduote pagrįsta veikla, kurios tikslas – sukurti originalius ir vertingus rezultatus*“. Ši samprata atspindi anglosaksų polinkį pabrėžti kūrybinės veiklos tikslingumą ir praktiškumą, tai yra vertingo produkto siekimą. Tuo tarpu skandinavai kūrybingumu labiau linkę laikyti atitinkamą žmogaus nuostatą ir gebėjimą susidoroti su nuolat kintančiais gyvenimo reikalavimais. Be to, britai kūrybos pamatu laiko vaizduotę, o kiti jos visai nemini, bet pabrėžia, pavyzdžiui, euristinį kūrybos pobūdį (Amabile, 1996).

AR KŪRYBINGUMAS YRA UNIVERSALUS GEBĖJIMAS?

Kadangi kūrybingumas gali reikštis bet kurioje žmonių veiklos srityje, kyla klausimas, ar jis nėra toks gebėjimas, kuris visose srityse, pavyzdžiui, literatūroje, režisūroje ar astronomijoje, yra vienodas, universalus.

Jeigu kūrybingumas būtų universalus gebėjimas, tik gyvenimo aplinkybės lemtų, kurioje srityje jis būtų realizuojamas. Tačiau taip nėra – dauguma kūrybingiausių žmonių dirba vienoje srityje ir nedaug tenuveiktų kitose; kai kurių indėlis gali būti svarus keliose srityse, vis dėlto ne visose. Tačiau tyrinėjant kūrybingų žmonių darbo būdus aptinkama visoms sritims bendrų bruožų. Šį reiškinį galima paaiškinti fortepijono klaviatūros metafora¹. Kairė klaviatūros pusė vaizduoja tai, ką geba kiekvienas, arba įprastinius kūrybinius gebėjimus. Vidurinė dalis – tai, ką gali tik specialiai pasirengęs, tai yra tam tikros srities žinių ir metodinių įgūdžių turintis žmogus. Dešinė – tai, ką gali tik išskirtinių gabumų tam tikrai sričiai turintys kūrėjai. Kaip norint atlikti gerą muzikos kūrinių reikia visos fortepijono klaviatūros, taip ir rimtai kuriant reikia visos gebėjimų gamos.

Bendrieji kūrybiniai gebėjimai vadinami įprastiniu, arba demokratiškuoju, kūrybingumu. Pagal vieną iš šio kūrybingumo sampratų (Craft, 2001) jam priskiriamas:

- tikėjimas savo galimybėmis, aktyvumas ir iniciatyvumas kaip gyvenimo nuostata;
- problemų išvalga ir sprendimas;
- gebėjimas susidoroti su kasdieniais reikalavimais taikant įvairias strategijas – nuo žiniomis pagrįstos intuicijos iki nuoseklaus mąstymo;
- naujovių kūrimas.

Bendrieji kūrybiniai gebėjimai, arba kasdienis kūrybingumas, padeda žmogui išgyventi tinkamai reaguojant į aplinkos kaitą ir yra asmenybės raidos ir saviraiškos pagrindas.

¹ Šią metaforą pasiūlė D. F. Feldman; žr.: Sawyer R. K. ir kt. *Creativity and Development*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2003, p. 228.

Kūrybingumo rūšių klasifikacija galėtų būti panaši į H. Gardnerio intelekto rūšių klasifikaciją (kalbinis, muzikinis, loginis-matematinis, erdvinis ir kt. intelektas), tik galbūt smulkesnė, nes pastebėta, kad, pavyzdžiui, gebėjimas rašyti eilėraščius nereiškia, kad asmuo gebės kurti ir prozą, nors abiejų gebėjimų pagrindas – tas pats kalbinis intelektas.

Vietoj įprastinių ir išskirtinių kūrybinių gebėjimų kartais skiriama daugiau kūrybingumo lygių, kuriuos galima laikyti ir kūrybingumo rūšimis: *ekspresyvusis spontaniškumas* – laisvas idėjų kūrimas nesirūpinant jų naudingumu; *techninis kūrybingumas* – atlikimo meistriškumu grįstas kūrybingumas, pavyzdžiui, muzikavimas ar pantomima; *išradimų kūrybingumas* – naujoviškas žinomų dalykų pritaikymas; *inovacinis kūrybingumas* – žinomų principų praplėtimas; *atradimų kūrybingumas* – naujų principų siūlymas (Cropley, Encyclopedia of Creativity, 1999, p. 514).

Jeigu kūrybingumas būtų tik bendrasis gebėjimas, jį būtų galima ugdyti specialiai tam skirtose pamokose. Tačiau kadangi tik dalis kūrybinių gebėjimų yra universalūs, o tam tikros srities kūrybinius laimėjimus daugiausia lemia specialus pasirengimas dirbti toje srityje, veiksmingesnis su konkrečiais dalykais siejamas kūrybingumo ugdymas. Kad jo metu nebūtų prarandami kūrybai labai svarbūs tarpdalykinio mąstymo ir idėjų perkėlimo į kitas sritis gebėjimai, reikėtų skirti tarpdalykines užduotis arba integruoti kelių dalykų pamokas.

KAS SVARBIAU – KŪRYBOS PROCESAS AR REZULTATAS?

Praktiškiems žmonėms labiausiai rūpi kūrybingumo teikiama nauda, o pati akivaizdžiausia nauda yra konkretus kūrybos produktas. Moksle tai tyrimų rezultatai, teorijos ir visa tai aprašantys straipsniai bei knygos. Mene tokie produktai yra paveiksai, literatūros tekstai, muzikos kūriniai, filmai ir kita. Išradybos produktai yra nauji daiktai, prietaisai, technologijos arba jų patobulinimai. Tačiau konkretų produktą sukurianti veikla neapima visos kūrybinės veiklos ir visų kūrybos rezultatų. Esama tokių kūrybos sričių, pavyzdžiui, vaidinimo, šokio ar muzikavimo, kurių rezultatas yra efemeriškas, tai yra momentinis, išliekantis tik žiūrovų, klausytojų ir atlikėjų atmintyje.

Konkreto ir efemeriško produkto kūrybos veikla skiriasi ne tik rezultato tvarumu, bet ir požiūriu į kūrybos procesą. Konkreto produkto kūrimas dažniausiai yra kitiems nedemonstruojamas, neapibrėžtos trukmės, bandymų ir klaidų metodu pagrįstas procesas. Jo „slaptumą“ daugiausia lemia tai, kad produkto vertintojams rūpi tik galutinis rezultatas, o ne jo sukūrimo kelias ir tos kūrybinės problemos, kurias sprendė kūrėjas. Kūrybinis atlikimas, priešingai, yra viešas procesas, kuriam labai svarbi jo dalyvių – atlikėjų, žiūrovų, klausytojų – sąveika. Šis procesas yra nepakartojamas, neatšaukiamas, taigi ir nebepataisomas.

Atrodo, kad konkreto produkto kūrimas ir kūrybinis atlikimas yra labai skirtingo pobūdžio veiklos, bet taip nėra. Kūrybinio atlikimo stebėjimas gali atskleisti tai, ko nemėgsta aiškinti konkreto produkto kūrėjai – kūrybos proceso esmę. Iš tiesų abiejų rūšių kūrybinei veiklai yra vienodai būdingas nenusipėjimas ir improvizavimas dėl kūrėjų sąveikos su savo pačių kuriamais dalykais ir įvairiais impulsais iš aplinkos – įspūdziais ir informacija. Abiejų rūšių veiklai svarbus komunikavimas – dalinimasis idėjomis, jai bendra momentinė kūryba ir naujovių vertinimas. Abiejų rūšių veikloje esama ir sąmoningos, ir pasąmoninės kūrybos elementų. Tačiau kūrybinio atlikimo tikslas yra pats procesas, o konkreto produkto kūrėjams procesas yra tik kelias į tikslą.

Taigi klausimas, kas svarbiau – kūrybos procesas ar kūrybos produktas – nėra labai prasmingas. Pirma, tai priklauso nuo kūrybinės veiklos rūšies. Antra, procesas yra bet kurio naujo produkto atsiradimo sąlyga, taigi lyg ir svarbesnis, tačiau jeigu kūrėjas nesiektų konkreto tikslo, procesas virstų tik niekada nesibaigiančia improvizacija, žaidimu.

Dviejų kūrybingumo lygių – išskirtinio ir įprastinio kūrybingumo – ir kūrybos proceso bei produkto skyrimas lemia ir dvi labai skirtingas kūrybingumo ugdymo kryptis švietime: **kūrybą kaip žaidimą**, improvizaciją, bendravimą, kasdienio gyvenimo džiaugsmo šaltinį ir **kūrybą kaip rimtą intelektualinį darbą**, kuriuo siekiama išmokyti sukurti svarius, tai yra kitų laikomus reikšmingais, rezultatus. Šios kryptys neneigia viena kitos ir galėtų būti pasirenkamos atsižvelgiant į mokinių amžių ir dalykus, per kurių pamokas ugdomi kūrybiniai gebėjimai.

KAS TAMPA KŪRĖJAIS, ARBA KAS BŪDINGA KŪRYBINGOMS ASMENYBĖMS?

Norėdami įspėti kūrybingumo paslaptį, mokslininkai domisi itin kūrybingomis ir dėl to žymiomis asmenybėmis. Nors teigiama, kad kūrybingi žmonės „turi šiek tiek kitokius receptorius informacijai, srūvančiai iš kitų protų, ir šiek tiek kitokį jos apdorojimo mechanizmą“², kelis dešimtmečius atliekami tyrimai verčia pripažinti ne tik įgimtų gabumų, bet ir asmenybės vaidmenį tampant kūrėju.

Kūrybingiausi žmonės yra:

- **smalsūs ir pastabūs** – nuodugnai ir visauosiškai besidomintys įvairiais dalykais; geba įžvelgti problemas, trūkumus, keistybės, taip pat savo darbui aktualias idėjas;
- **pakantūs neapibrėžtumui** – nebijantys netvarkos, faktų ir taisyklių trūkumo, prieštaravimų, nesuderinamumo, nes tai teikia daug naujos tvarkos kūrimo galimybių; lankstūs – prisitaikantys prie kaitos ir jos siekiantys, atviri naujoms idėjoms ir naujai patirčiai, reikalavimams ir rizikai;
- **originaliai mąstantys** – geba pamatyti įprastus dalykus kitaip, atitrūkti nuo tradicijų ir konvencijų, kurti alternatyvias idėjas; vaizduotėje vizualizuoja problemas ir mąsto metaforomis;
- **nepriklausomi** – stiprios savimonės, savarankiškai mąstantys, tikintys savo idėjomis ir savo veiklos prasme, atsparūs kitų nepritarimui, nesupratimui, pasipriešinimui; neklausiantys kitų nuomonės ir mėgstantys dirbti pavieniui; negalvojęs apie greitą atlygį;
- **atkaklūs** – susikūrę savo veiklos tikslus ir linkę juos įgyvendinti, todėl labai motyvuoti, entuziastingi, energingi, atsidavę pasirinktai veiklai, galintys ilgai, sunkiai ir susitelkę dirbti.

Pastebėta ir daugiau kūrybingų žmonių savybių. Pavyzdžiui, jų socialinė branda dažnai vėluoja – jie vėliau prisiima suaugusiojo pareigas ir gali visą gyvenimą būti vaikiški ir žaismingi. Jiems taip pat kur kas mažiau būdingi lyties vaidmenų stereotipai: kūrybingos mergaitės labiau linkusios dominuoti nei kitos, o kūrybingi berniukai yra jautresni ir ne tokie agresyvūs kaip jų bendraamžiai; paauglystėje tai dažnai lemia didesnę nei įprasta atskirtį ir vienišumo jausmą. Kūrybingų žmonių mąstymo stilius yra įvairiapusiškas – jie geba derinti analitinio ir intuityvaus, konvergentinio ir divergentinio mąstymo strategijas.

Apibūdindami, kas lėmė kūrybinius jų laimėjimus, kūrėjai retai nurodo mokyklą. Dažnas kūrybingas vaikas nėra mėgstamas mokytojų, nes jam reikia daug dėmesio, jis ardo mokymosi tvarką. Įvairiose šalyse atliekami tyrimai nuolat patvirtina tą patį faktą: mokytojai teigia, kad jiems patinka kūrybingumas ir kūrybingi mokiniai, tačiau paprašyti konkrečiai nurodyti nepatinkančius mokinių bruožus dažnai nurodo būtent tuos, kurie susiję su kūrybingumu.

Kūrybingumą slopina ir daugelis įprastų ugdymo praktikų:

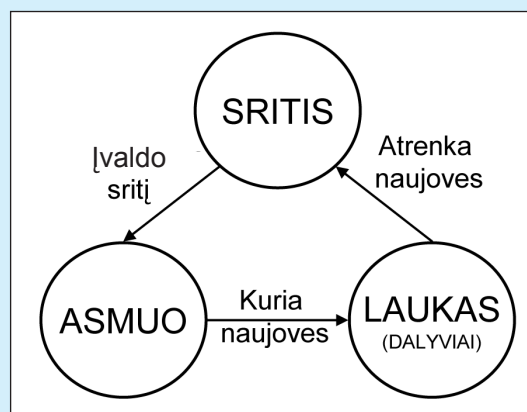
- **smalsumas** slopinamas draudžiant vaikams „gaišinti laiką kvailais klausimais“;
- **noras būti originaliam** slopinamas lyginant vaiką su kitais vaikais – tai subtili užuomina, kad reikia būti tokiam kaip dauguma;
- **noras veikti savaip** slopinamas smulkmeniškai nurodinėjant, kaip kas turi būti atlikta, reikalaujant veikti „teisingu“ būdu ir vertinant pagal standartines instrukcijas;
- **idealizmas** slopinamas reikalavimu būti praktiškais realistais – įvertinti reikalingas pastangas ir pasverti, ar jos apsimoka;
- **vidinė motyvacija** nyksta, kai tikslai primetami ir kai vertinama per dažnai;
- **maksimalūs reikalavimai savo darbui** netenka prasmės, kai nuolat primenamas laiko trūkumas, neleidžiama taisyti ir tobulinti ar padaryti darbą iki galo.

SOCIOKULTŪRINĖ KŪRYBINGUMO SAMPRATA

Žymūs kūrėjai yra tokios ryškios individualybės, kad ir kūryba dažnai laikoma grynai individualiu procesu, vykstančiu kūrėjo galvoje. Tačiau kūrybingumo kaip reiškinio nesuvoktume, jei stebėtume vien kūrybingas asmenybes – kiekviena reikšminga naujovė remiasi jau sukauptomis žiniomis ir patirtimi, kūrėjus veikusia socialine aplinka, taip pat socialiniais mechanizmais, dėl kurių naujovės pripažįstamos ir skleidžiamos. Viena iš šiuolaikinių kūrybingumo sampratų, vadinama sisteminė arba sociokultūrinė, paremta požiūriu, kad kūrybingumas yra trijų elementų sąveikos rezultatas:

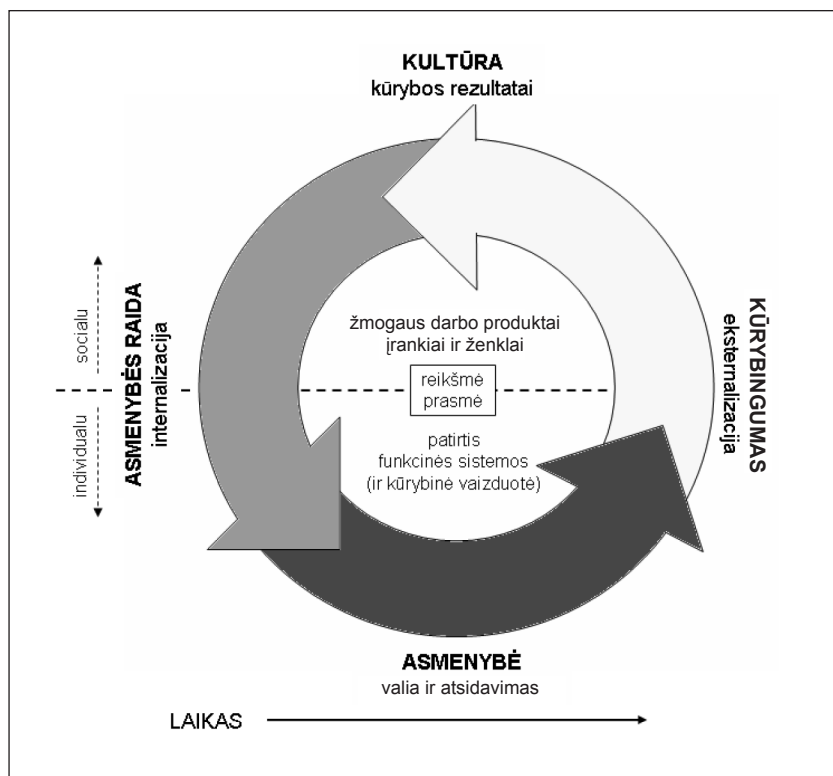
- asmenybės, kuri turi tam tikrus įgimtus polinkius ir jiems skleistis tinkamą arba netinkamą charakterį;
- veiklos srities, kuriai būdingi savi simboliai, kalba, susitarimai, taisyklės ir žinių sistema, pavyzdžiui, matematikos, muzikos ar kalbotyros;
- lauko, tai yra srities dalyvių profesionalų ir ekspertų.

Sociokultūrinis požiūris asmenybė yra naujovių šaltinis, tačiau jos kūryba gali būti sėkminga ir įtakinga tik tuo atveju, jei pavyksta atsidurti „reikiamu laiku reikiamoje vietoje“. Pirmiausia būsiami kūrėjai turi gauti tinkamą savo polinkiams išsilavinimą, kuris jiems suteiktų būtiną norint

² Citata iš: Thomas L. *The Lives of a Cell: Notes of a Biology Watcher*. New York: Viking Press, 1975, p. 169.

veikti tam tikroje srityje žinių ir įgūdžių. Antra, jie turi būti įsileisti į šią veiklos sritį ir turėti tinkamas darbo sąlygas, tai yra naujausių informaciją, ryšius su kolegomis, įrankius, technologijas ir kitus išteklius. Trečia, jų kūriniai turi pereiti atrankos ir pritarimo filtrą, tai yra būti pastebėti ir teigiamai įvertinti srities ekspertų, kad pakliūtų į kultūros apyvartą. Tai pavyksta ne kiekvienai naujovei, nes žmogaus dėmesys yra ribotas, ir mes atsirenkame tik kai kurias knygas, idėjas ar buitines prietaisus, o kultūra apskritai yra konservatyvi – priešingu atveju, asimiliuodama visas žmonių sukurtas naujoves, ji pavirstų chaosu.

Šaltinis: Moran S., John-Steiner V. *Creativity in the Making*. Kn.: *Creativity and development*, Oxford University Press, 2003, p. 61–90

Įvairios veiklos sritys yra nevienodai tinkamos kūrybingumui skleisti ir naujovėms kurti. Tai lemia jų struktūros aiškumas, vaidmuo kultūroje ir prieinamumas. Sritis, kurių struktūra labai aiški, pavyzdžiui, matematiką arba muziką, perprasti yra lengviau, o jų ekspertams lengviau atpažinti naujoves, todėl jose galima tapti įtakingu kūrėju jaunesniame amžiuje nei, pavyzdžiui, socialiniuose moksluose ar filosofijoje, kurių žinių sistema yra gana neapibrėžta. Taip pat lengviau būti pastebėtam toje srityje, kurią visuomenė tam tikru laikotarpiu laiko svarbia ir kuri nėra izoliuota, yra susijusi su įvairiomis kitomis sritimis. Srities prieinamumą lemia jos žinių sistemos sudėtingumas, kūrybinės veiklos kaštai ir „vartininkų“, arba į sritį įsileidžiančių ekspertų, nuostatos. Dėl ekspertų nuostatų tam tikrais laikotarpiais veiklos sritis gali būti reaktyvi, tai yra nepakanti naujovėms, arba aktyvi, tai yra siekianti atsinaujinimo.

Sociokultūriniais kūrybingumo realizavimo galimybių dėsniniais galėtų būti pagrįstas gabaus jaunimo orientavimas, pavyzdžiui, paaiškinimas, kad linkusiems spręsti problemas tinka susiformavusi, gerai sustruktūrintą žinių ir taisyklių sistemą turinti sritis, o linkusiems jas rasti – besikurianti.

Sociokultūrinį požiūrį į kūrybingumą atspindi L. Vygotskio raidos teorija (schemoje kairėje pavaizduota jo asmenybės ir kultūros raidos ryšio samprata). Pagal šią teoriją asmenybės raidos pagrindas yra kultūros internalizacija, tai yra išmokimas naudotis jos ženklais bei kitais įrankiais, ir kultūrinės informacijos pertvarkymas bei asmeninis įprasminimas. Šio proceso rezultatas yra individuali, nepakartojama asmenybė. Asmenybė savo ruožtu daro įtaką kultūrai eksternalizuodama, tai yra išreikšdama, asmenines patirtis, idėjas, įsitikinimus, emocijas, žinias. Taigi kultūrai gražinami produktai, sukurti perdurbant iš jos pačios gautą medžiagą, o praeitis susiejama su ateitimi.

Mokyklos vaidmenį ugdant kūrybingumą sociokultūrinio požiūriu galima aiškinti taip: mokykla turi perteikti žmogui kultūrinius įrankius ir kitą informaciją, kad jis galėtų susikurti savo asmenybę, o tai padaręs perimti iš vyresnių kartų kultūros kūrimą. Tačiau ir moderniausioje mokykloje lieka įtampa tarp kultūros reproduktivumo ir asmens rengimo jai keisti. Vienas iš įtakingiausių kūrybingumo tyrėjų teigia:

„Mokyklos nėra gerai pasirengusios kūrybingumui ugdyti dėl pateisinamų priežasčių: mokyklos – tai institucijos, sukurtos perduoti tam tikros srities žinias, kurios yra praeities kūrybinių laimėjimų rezultatai, tapę kultūros dalimi. Iš mokyklų laukiama ne kūrybingumo skatinimo, bet pagrindo jam atsirasti sukūrimo pateikiant kiekvienai kartai informaciją, kurios reikia gyvenant toje kultūroje <...>. Taigi mokyklos pirmiausia yra konservatyvios, ir turi būti tokios, net jei būdamos tokios trikdo daug jaunų žmonių, kurie potencialiai yra kūrybingi.“

Csikszentmihalyi M. Kn.: *Creativity and development*, Oxford University Press, 2003, p. 220

KŪRYBINGUMAS IR ŽINIOS

Į kūrybingumo ugdymą orientuotas švietimas neretai priešpriešinamas į žinias orientuotam švietimui. Iš tikro žinojimo ugdymas ir kūrybingumo ugdymas nėra opoziciniai tikslai: galima ugdyti žinojimą neugdant kūry-

bingumo, tačiau ne atvirkščiai – kūrybingumui daugiau ar mažiau žinių yra būtina.

Kokios žinios ir kaip naudojamos kuriant? Šiuo metu dažniausiai skiriamos dvi žinių rūšys – deklaratyviosios, arba faktinės, žinios, apimančios informacija pagrįstus įsitikinimus bei vaizdinius, ir procedūrinės žinios, tai yra patirtimi grįstas žinojimas, kaip ką nors atlikti, apimantis veiklos strategijas, metodus, algoritmus ir pan. Žinios yra idėjų šaltinis, be to, jos didina kūrybinės veiklos veiksmingumą teikdamos informaciją apie ankstesnius bandymus ir jų pamokas, padėdamos apibrėžti problemai spręsti tinkamą kontekstą ir parinkti priemones bei metodus. Procedūrinės žinios lengvina ir spartina įvairių užduočių atlikimą. Pavyzdžiui, ekspertai problemos sprendimą pradeda nuo jos analizės ir metodiškai juda sprendimo link, o neturintieji patirties, priešingai, pradeda nuo sprendimo idėjų ir tiria, ar jos tinka problemai. Tačiau susidūrę su naujos rūšies problema, kuriai negalima pritaikyti išmoktų procedūrų, ekspertai dirba ne greičiau nei naujokai.

Žmonių turimos žinios skiriasi turiniu, apimtimi ir tuo, kaip žinios susietos, tai yra struktūriniais ryšiais. Be to, atmintis kai kurias žinias papildo „žymekliais“, primenančiais mums jų įgijimo aplinkybes ar emocinį foną. Visa tai – žinių turinys, kiekis, struktūra ir papildoma jas rasti padedanti informacija – yra ištekliai, kurie naudojami atliekant kūrybines užduotis. Kuo šie ištekliai gausesni, tuo lengviau rasti alternatyvius problemų suvokimo ir sprendimo būdus bei sukurti naujovę.

Kūrybingumo ugdymo kliūtis mokykloje yra ne žinios, bet žinojimo ugdymo būdas:

- Dėl faktinių žinių pertekliaus mokiniai gali nespėti jų sieti, tai yra kurti asmenines žinių bazių struktūras. Jų žinojimas yra paviršinis ir neintegruotas, o tai trukdo atlikti kūrybines užduotis, kurioms reikia visuminio mąstymo.
- Dėl deklaratyvių žinių teikimo tempo ir mokymosi monotonijos mokiniai nesukuria emocinių ir kontekstinių „žymeklių“ – asociacijų, padedančių prisiminti.
- Dėl patirtimi grįsto mokymosi trūkumo neišmokstama savarankiškai konstruoti ir perkonstruoti savo žinojimo.

Kūrybingumui gali trukdyti ir asmens požiūris į savo žinias, pavyzdžiui, įsitikinimas savo faktinių žinių nekintamumu arba kurių nors procedūrinių žinių pavertimas nekeičiamu įpročiu.

KŪRYBINGUMAS IR INTELEKTAS

Istorijoje būta laikotarpių, kai kūrybingumas aiškintas beprotybe. Šiais laikais neabejojama, kad yra priešingai – kūrybingumo lygis susijęs su intelekto lygiu. Tyrimai rodo, kad kūrybingumas didėja didėjant intelekto koeficientui iki maždaug 120 taškų. Aukščiau šios ribos intelektas nebedaro tokios dėsningos įtakos kūrybingumui kaip būtų galima tikėtis – dalis labai protingų žmonių tampa žymiais kūrėjais, bet kiti visai apleidžia kūrybinę veiklą. Vienas šio reiškinio paaiškinimų yra aukšto intelekto žmonių pasirinkimas labiau plėtoti analitinius savo gebėjimus, nes šie yra didžiausias jų pranašumas.

Nėra visai aišku, kodėl kūrybingumas susijęs su intelektu – abiejų prigimtis iki galo neatskleista, ir nėra visuotinai priimtų sampratų. Vieniems teoretikams atrodo, kad kūrybingumas yra intelekto dalis, kitiems – kad yra priešingai, tretiems – kad viena ir kita tik iš dalies sutampa.

AR VAIKAI YRA KŪRYBINGI?

Daugumai žmonių šis klausimas atrodo kvailas ar netgi šventvagiškas. Įprasta manyti, kad visi vaikystėje yra kūrybingi, bet augant aplinka – nesupratingi suaugusieji, nuobodė mokykla – šį įgimtą gebėjimą nuslopina. Iš tiesų atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, kurios kūrybingumo sampratos laikomės. Jeigu kūrybingumas yra gebėjimas sukurti ką nors nauja be jokių papildomų sąlygų, tai smalsūs, spontaniški, žaismingi ir išradingi vaikai tikrai yra kūrybingi. Kitaip nei suaugusiųjų, vaikų kūrybingumas dažniausiai yra betikslis ir netyčinis. Jeigu kūrybingumu laikomas gebėjimas sukurti originalius dalykus, kurie yra reikšmingas indėlis į žmonių kultūrą, vaikai nėra kūrybingi. Jie dar nėra įgiję tam tikros srities žinių, nėra susipažinę su jos simbolių ar taisyklių sistema, todėl jiems nieko nereikia perkurti ir pakeisti. Tokio požiūrio laikosi dauguma minėtos sociokultūrinės kūrybingumo teorijos šalininkų. Galimas ir trečias požiūris – kad kiekvienas žmogaus augimo etapas turi savus kūrybingumo uždavinius, o brandus kūrybingumas išauga iš vaikiškojo (žr. citatą dešinėje).

„Mes mąstome apie savo, suaugusiųjų, gyvenimą ir prisimename, kad vaikystėje buvo lengviau. Galėjome nupiešti piešinį, nepanašų į nieką, ir būti pavadinti talentingais; atlikti mažus eksperimentus, kurių vienintelis rezultatas buvo daug netvarkos, ir būti pavadinti protingais; rašyti istorijas be siužeto ir būti vadinami kūrybingais. Bet kokia produktyvi mūsų veikla pelnydavo mylinčių žmonių vertinimą. Kai paūgėjome, mūsų piešiniai jau turėjo atrodyti realistiškai, eksperimentai – būti veiksmingi, o rašiniai – turėti struktūrą. Kai kurie iš mūsų perėmėme šias taisykles – socialines konvencijas – ir tiesiog jų laikėmės. Kiti priešinomės joms ir pastebėjome,

Vaikų kūrybingumo problema aiškinama ir kūrybingumo raidos etapų teorija. Pagal ją yra trys kūrybingumo raidos etapai:

- **ikikonvencinis** (iki 6–8-ųjų gyvenimo metų) – jo metu kuriama spontaniškai, emociškai, tačiau kūryba yra priklausoma nuo tiesioginio santykio su aplinka, ypač regimojo suvokimo;
- **konvencinis** (6(8) – 10(12) metų) – pagrįstas mąstymu, kritinių ir vertinimo gebėjimų, kurie varžo kūrybingumą ir daro nenatūralų, plėtote;
- **pokonvencinis** (nuo 12 metų) – suvokiamos konvencinės vertybės ir kūrybos taisyklės, tačiau gebama jų nepaisyti.

Pagal šią teoriją, vaikas sukuria naujus dalykus, nes nežino taisyklių, o paauglys – nes sąmoningai jas laužo.

kad mums sunkiai sekasi gauti darbą arba bendrauti: buvome tiesiog ekscentriškai. O kai kurie iš mūsų perėmėme taisykles kaip ne-galutinius apribojimus, kurie gali būti perdirtti tam tikrais atvejais; ir tikriausiai tapome, kaip mokslininkai vadina, kūrybingais: pakeitėme pasaulio matymo būdą ir žinias apie jį. Kūrybingumui reikia socialinių konvencijų, taisyklių ir veiklos būdų ne tik kaip veiklos fono, bet kaip jo paties ištakų.“

Moran S. Kn.: *Creativity and development*, Oxford University Press, 2003, p. 224

KURIAIS GYVENIMO LAIKOTARPIAIS ŽMOGUS KŪRYBINGIAUSIAS?

Kūrybiniais gebėjimais žmogus pasižymi visą gyvenimą, tačiau kūrybingumo raida nėra tolygi – manoma, kad kūrybiniai gebėjimai didėja maždaug iki keturiasdešimties metų, o vėliau pradeda menkti. Be to, esama palankesnių ir ne tokių palankių kūrybai amžiaus tarpų – palankiausi yra kaitos ir kritinio amžiaus laikotarpiai (žr. lentelę apačioje).

Palankiausi kūrybingumui gyvenimo laikotarpiai

Berniukai, vyrai (amžius)	Mergaitės, moterys (amžius)
0–5	0–5
11–14	10–13
18–20	18–20
29–31	29–31
40–45	(37?)40–45
60–65	60–65

Šaltinis: Dacey J. Peak periods of creative growth across the lifespan. *Journal of Creative Behaviour*, 1989, 23(4), p. 221–247

Tikrasis vaiko kūrybingumas išryškėja apie dešimtuosius gyvenimo metus, kai pakankamai išsivysto pažintiniai gebėjimai. Tačiau šis laikotarpis yra ir didžiausios rizikos ilgiems metams prarasti kūrybingumą laikotarpis, vadinamas dešimtųjų gyvenimo metų arba ketvirtosios klasės krize. Šiuo laikotarpiu vaikas pereina prie konvencinio mąstymo, prisitaiko prie mokyklos tvarkos ir draugų bendruomenės, todėl gali pradėti bijoti savo kitoniškumo, vengti originalumo ir užgniaužti kūrybai būtiną spontaniškumą.

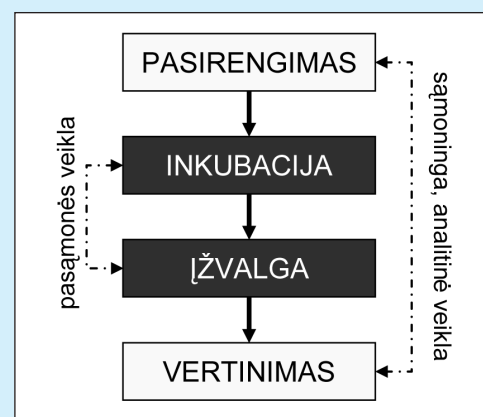
Lietuvoje prarastas kūrybingumui gali būti ir 18–20 metų amžiaus tarpas, nes tuo metu rengiamasi brandos egzaminams ir vengiama gaišti laiką kūrybai, o paskui pradeda studijos naujoje mokykloje.

KAIP KURIAMA? KŪRYBOS PROCESO FAZĖS

Kas yra kūryba? Pagal idealistines teorijas, kūryba yra idėjos, samprotos, vizijos susiformavimas vaizduotėje; tuo grynoji kūryba ir baigiasi. Pagal realistines teorijas, kūryba yra ilgas procesas, kurio metu praktinė veikla derinama su idėjų ieškojimu.

Populiariausias kūrybos procesą aiškinantis modelis yra dar 1926 m. pasiūlytas G. Wallaso. Pagal jį kūrybos procesą sudaro 4 fazės – pasirengimo, inkubacijos, išvalgos ir patikrinimo. Remiantis kūrėjų darbo būdo tyrimais, šį modelį galima kiek labiau detalizuoti:

1. **Pasirengimas** – veiklos srities simbolių ir taisyklių mokymasis, būtinų įgūdžių ir patirties įgijimas, žinių kaupimas, dominančios problemos nuojauta ir apibrėžimas.
2. **Susitelkimas** – intensyvus dėmesio sutelkimas į sprendžiamą problemą ir kitų dirgiklių vengimas, hipotezių kūrimas ir tikrinimas, specialios informacijos rinkimas, bandymų ir klaidų metodo taikymas – laikotarpis, kuriam būdinga didelė įtampa ir nesėkmės netinkamai pradėjus.
3. **Inkubacinis laikotarpis** – atsipalaidavimas ir atsisitraukimas nuo problemos, veiklos pakeitimas, leidimas pasąmonei dirbti: rūšiuoti, derinti idėjas, ieškoti sąsajų ir jungti į visumą.

Kūrybos ciklo metodika. Ją taikant mokiniams sudaromos sąlygos dirbti lyg tikriems kūrėjams:

- 1) suformuluojama užduotis – veiklos tikslas, bet ne jos instrukcija;

4. **Nušvitimas (įžvalga)** – dažniausiai staigus įvaizdžio, idėjos, perspektyvos, kurie yra sprendimo pagrindas arba tolesnio darbo kryptis, iškilimas vaizduotėje.
5. **Vertinimas** – idėjos tikrinimas (teorinis – taikant įvairius kriterijus, ir praktinis) siekiant nustatyti jos vertę ir tolesnio plėtojimo prasmę.
6. **Plėtojimas** – idėjos detalizavimas, sukonkretinimas, įgyvendinimas ir kitų įtikinimas jos vertingumu.

Šis modelis grindžiamas nuostata, kad kūrybos procesas yra sąmonės (pasirengimas, susitelkimas, vertinimas) ir pasąmonės (inkubacinis laikotarpis, nušvitimas) veiklos derinys. Be to, jis taip pat grindžiamas požiūriu, kad kūrybinės idėjos negali atsirasti iš nieko, kad kūrybos procesas pirmiausia yra įtemptas darbas ir kad tik pasirengusiam protui nušvinta įžvalgos.

Žymiausi kūrėjai pritaria šiam modeliui, bet patikslina, kad sudėtingas kūrybos procesas retai būna toks tvarkingas – gali tekti ne vieną kartą grįžti į ankstesnį etapą, o etapų trukmė būna labai įvairi ir neproporcinga. Be to, kūrėjai yra linkę vienu metu dirbti su keliais projektais, leisdami pasąmonei tęsti atidėtą darbą ir laukdami naujų impulsų iš kitų veiklos sričių. Dauguma kitų kūrybos proceso modelių taip pat vaizduoja grynąją kūrybą kaip prasidedančią ir pasibaigiančią analitinę veiklą, nors esama nuomonių, kad kūryba gali prasidėti ir nuo koncepcijos ar vizijos, tik vėliau tikrinamas jos įgyvendinamumas ir ieškoma tam tinkamų priemonių. Be to, ankstesnėse kūrybos proceso sampratose vyravo prielaida, kad dėl didelio pasąmonės vaidmens kūrėjas tik iš dalies gali kontroliuoti kūrybą, o šiuolaikiniai autoriai dažniau teigia, kad naujų idėjų kūrimas gali būti tikslingas ir valdomas.

- 2) rengiamasi užduočiai – renkama informacija, kaupiami įspūdžiai, eskizai, nuotraukos ir kiti kūrybos šaltiniai, taip pat gali būti diskutuojama, tikslinamas veiklos uždavinys ar problemos apibrėžimas;
- 3) brandinamas sprendimas – pamokos, dienos ar savaitės trukmės apmąstymams skirta pauzė, kurios metu vengiama kalbėti ir aiškinti kitiems apie savo nuojautas, vizijas, hipotezes;
- 4) idėjos išreiškimas ir vertinimas – regimos, girdimos formos suteikimas idėjai, jos pristatymas, kritiškas tikrinimas ir vertinimas;
- 5) idėjos įgyvendinimas (jei šios fazės reikia užduočiai atlikti) – galutinės formos suteikimas.

Šią metodiką taikantys mokytojai turi būti pasirengę nežinomybei ir netikėtumams.

KAIP KURIAMA? KŪRYBOS STRATEGIJOS

Į klausimą, kas yra kūrybingumo šaltinis, dažniausiai atsakoma: „Vaizduotė“, tai yra proto galia kurti tiesiogiai jusliškai nepatiriamų dalykų (objektų, būsenų, veiksmų, idėjų) vaizdinius. Ji remiasi turima patirtimi (tiesiogine bei netiesiogine, pavyzdžiui, teorinėmis žiniomis): iš jos fragmentų sudaro naujus derinius ir transformacijas. Vaizduote pagrįstas mąstymas laikomas visuminiu, tai yra aprėpiančiu visumą, ir priešpriešinamas loginiam mąstymui, kai ieškoma sprendimų metodiškai, nuosekliai, tiriant elementus. Vaizduotės vaidmuo akivaizdžiausias įžvalgos arba nušvitimo akimirka, kai sprendimas iškyla kaip visuminis vaizdinys, ir jo autoriai negali paaiškinti, kaip tai atsitiko. Maža to – jeigu jie būtų verčiami nuosekliai pasakoti, kaip mąsto, įžvalgos akimirkos greičiausiai visai nebūtų, nes įprasti vienakrypčiai loginio mąstymo būdai užgožtų asociatyvią pasąmonės veiklą.

Tačiau netikėta įžvalga yra palyginti reta sėkmė. Kokias kitas darbo strategijas kūrėjai taiko? Jų yra daug ir įvairių:

- sąmoningas atsiribojimas nuo įprastų mąstymo vėžių, minčių sekų;
- prielaidų sugriovimas – išankstinių įsitikinimų tikrinimas ir atmetimas (kritinis klausinėjimas);
- problemos performulavimas – plėtimas, siaurinimas, struktūros ir interpretacijos keitimas;
- asociacijų – naujų ryšių tarp idėjų – ieškojimas;
- jungimas, sintezė – daiktų, faktų, idėjų ir medžiagų, kurie šiaip nėra derinami, junginių kūrimas;
- sudėties keitimas – atskirų elementų keitimas ieškant tinkamo derinio, pridėjimas ir atėmimas (bandymų ir klaidų metodas);
- funkcijos keitimas – daikto, veiklos ar kt. paskirties išplėtimas pritaikant juos kitoms reikmėms;
- pertvarkymas – struktūros keitimas nekeičiant elementų;
- „apvertimas“ – veiklos krypties pakeitimas, trūkumų pavertimas pranašumais ir t. t.;

Mokslininkai negali pateikti neabejotinų rekomendacijų, kurios strategijos ar koks jų derinys yra veiksmingi – tai priklauso nuo kuriančio žmogaus, užduoties, aplinkybių. Kai kurios strategijos labai populiarios ir yra taikomos pavieniui, pavyzdžiui, „šešių skrybėlių“ metodas (autorius E. de Bono), kuris moko pažvelgti į situaciją įvairiais požiūriais, arba „galimybių ieškojimo“ metodas (Craft, 2000), skatinantis mokinius ieškoti atsakymo į klausimą „O kas, jeigu?“ Kiti siūlo strategijų derinius – jie išmokstami ir laikomi atmintyje tarsi nuolat paruošti darbo įrankiai.

Kūrybą skatinančiomis strategijomis galima laikyti ir tam tikrų nuostatų, kurių laikosi mokytojai ir kurias jie diegia mokiniams, derinius, pavyzdžiui:

- būk atviras – galimybei, nežinomybei ir netikėtumams;
- palaikyk įtampą – tarp saugumo ir rizikos;
- keisk aplinką;
- pateik klausimus – ne atsakymus;
- taikyk įvairius mokymo(si) stilius;
- siek skirtybes – iš pažiūros nesusijusias idėjas, medžiagas, išraiškos būdus;
- nebijok paradoksų – keistų idėjų ir formų;
- gerbk individualumą.

- pritaikymas – technikų ir mąstymo būdų perėmimas iš kitų sričių;
- analogijų ir metaforų naudojimas ir kt.

M. Boden (2001) teigia, kad esama trijų universalių mąstymo, pagrįsto turimomis žiniomis, strategijų: *kombinacinio kūrybingumo* (naujos idėjos kuriamos derinant senas neįprastais būdais, taip pat kuriant sintezę iš skirtingų sričių); *tiriamojo kūrybingumo* (išmokus tam tikros srities taisykles, bandoma, ką pagal jas galima sukurti, pavyzdžiui, naują muzikos stilių ar teoremos įrodymą); *transformacinio kūrybingumo* (esamų taisyklių (prielaidų, įsitikinimų, teorijų, praktinių įpročių) pakeitimu pagrįsto kūrybingumo).

Kūrybingumą skatinančios strategijos gali slypėti esamose ugdymo sistemose, pavyzdžiui, saviraiška, kurią skatina M. Montessori ugdymas, vyresniame amžiuje padeda išsaugoti asmens autentiškumą ir iniciatyvumą.

KAIP ATPAŽINTI IR VERTINTI KŪRYBINGUMĄ ?

Pastangos rasti nešališką ir patikimą kūrybingumo vertinimo būdą ligi šiol nebuvo labai sėkmingos. Kurį laiką populiariausias kūrybingumo vertinimo įrankis buvo Torrance'o kūrybinio mąstymo testai (1966, 1974). Asmens kūrybingumo lygis taikant šią metodiką nustatomas pagal keturis kriterijus, atspindinčius divergentinį mąstymą:

- *gausumo* – prasmingų ir užduotį atitinkančių idėjų skaičius;
- *lankstumo* – idėjų įvairovės;
- *originalumo* – idėjų neįprastumo ir statistinio retumo tiriamoje grupėje;
- *išplėtojimo* – idėjų pateikimo detalumo.

Šie testai gali būti naudingi nustatant kūrybinį asmens potencialą, tačiau jie nepadeda prognozuoti, ar asmuo taps kūrėju ir sukurs ką nors vertinga. Be to, jeigu kūrybingumo prigimtis įvairiose veiklos srityse yra skirtinga, tam tikros srities divergentinio mąstymo gebėjimai gali būti visai nesusiję arba menkai susiję su kitų sričių gebėjimais.

Kitas kūrybingumo vertinimo būdas – vertinti baigtą kūrinį. Tam naudojami Besemerio ir Treffingerio (1981) bei kitų pasiūlyti kriterijai:

- *naujumumo* – kiek produktas yra naujas jo koncepcijos ir atlikimo technikos bei procesų požiūriu; kiek jis gali inspiruoti kitų produktų atsiradimą; kaip labai jis gali pakeisti požiūrius ir praktikas;
- *sintezės* – kiek produktas susieja nepanašius elementus į rišlią visumą, yra sudėtingas, išraiškingas ir vientisas;
- *tinkamumo* – kiek produktas atitinka poreikius ar padeda išspręsti problemas.

Kad ir kokie kriterijai būtų taikomi, ekspertinis kūrybingumo įvertinimas visada priklauso nuo konteksto – laiko, vietos, poreikių ir skonių, kurie daro įtaką vertintojų pasirengimui pripažinti tam tikras idėjas. Pavyzdžiui, Rafaelis buvo laikomas didžiu dailininku septynioliktame ir devynioliktame amžiais, o tarp jų ir po jų – tik geru amatininku. Johanas Sebastianas Bachas stulbina dabarties žmogų, tačiau prieš tai kelios kartos jo visai nevertino.

Nepaisant kiekvieno atskirai paimto vertinimo būdo ribotumo, kūrybingumas yra ir bus vertinamas. Tam naudojami įvairūs klausimynai ir testai: asmenybės; savęs ir kito kūrybingumo vertinimo; divergentinio mąstymo ir problemų sprendimo; kūrybinių stilių; kompetencijų ir atskirų sričių gebėjimų; estetinio jautrumo; vertybių ir nuostatų; kūrybinės veiklos; kūrybos produktų; darbo ir mokymosi aplinkos; gyvenimo istorijos ir kt.

Pedagogai neretai viliasi, kad esama kokio nors testo, panašaus į intelekto testą, kuriuo remiantis būtų galima numatyti kūrybinius vaiko laimėjimus. Deja, tokio patikimo testo nėra. Viena iš priežasčių, kodėl sunku numatyti kūrybinius vaiko laimėjimus, yra jau minėta asmenybės, ugdymo ir aplinkos įtaka.

Vertinti mokinių darbus kūrybingumo aspektu taip pat nėra paprasta. Naujumas ir originalumas gali būti tokio lygio, kad darbas bus nesuprastas ir palaikytas netinkamu ar nevertingu. Kita vertus, jaunesni mokiniai dar nepajėgia kurti visiškai originalių darbų, todėl būtų teisinga **kūrybinį mokinio darbą vertinti atsižvelgiant į jo galimybes, tai yra pagal ankstesnius jo paties laimėjimus.**

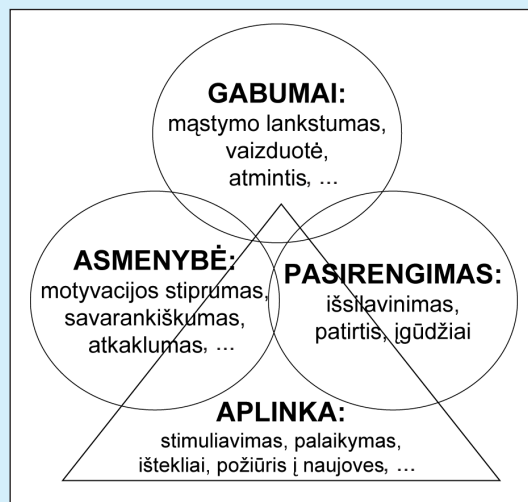
AR KŪRYBINGUMAS GALI BŪTI UGDOMAS?

Taip. Dar neseniai vyravo požiūris, kad kūrybingumas yra išskirtinė likimo dovana, todėl daugiausia, ką galima padaryti, – netrukdyti jam skleistis. Šiuo metu laikomasi požiūrio, kad įgimti polinkiai, gabumai, talentai nėra vienintelis kūrybingumo šaltinis ir prielaida. Sisteminiu požiūriu kūrybinius gebėjimus lemia kelių veiksnių sąveika:

- gabumai ir polinkiai;
- asmenybės bruožai;
- pasirengimas tam tikros srities kūrybinei veiklai;
- aplinka (žr. iliustraciją dešinėje).

Trys pastarieji veiksniai gali būti keičiami ir stiprinami. Kūrybingi žmonės nesureikšmina ir savo gabumų vaidmens, jie teigia, kad jų laimėjimus lemia vienas procentas talento ir devyniasdešimt devyni darbo.

Kūrybingumui ugdyti taikomos įvairios strategijos: pažintinių gebėjimų (mąstymo lankstumo, problemų radimo, problemų sprendimo ir kt.) ugdymas, kūrybinių strategijų mokymas, kūrybingumui palankių nuostatų ugdymas ir charakterio stiprinimas, palankaus psichologinio klimato kūrimas, stimuliavimas plečiant patirtį ir t. t. Šios strategijos gali būti taikomos pavieniui, tačiau dėl kompleksinės kūrybingumo prigimties veiksmingiausias yra įvairių strategijų derinys. Jis taikomas visų dalykų pamokose ir visų lygmenų klasėse.

TRADICINIS MOKYKLOS MODELIS KAIP KŪRYBINGUMO SLOPINTOJAS

Ugdyti kūrybingumą trukdo kai kurios mokymo(si) organizavimo mokykloje tradicijos ir veiksmingo mokymo nuostatos:

- pagrindinis tradicinės mokyklos tikslas – žinių sistemos perdavimas, todėl vengiama laisvos ir „nerimtos“ veiklos;
- mokymo(si) tvarką palaiko griežta pamokų, pertraukų ir dalykų kaita, tuo tarpu kūrybinei veiklai neretai reikia jungtinių pamokų ir savo nuožiūra pasirenkamų pertraukų, nes kūrybinė mintis teka savu ritmu;
- įprasta yra tik „mokymosi sėdint“ forma, o kuriant svarbūs visi pojūčiai;
- nesėkmių ir bandymų ir klaidų metodo (kuris yra kiekvienos kūrybos elementas) netoleravimas;
- „objektyvaus vertinimo“ siekis – nors kūrybingumą sunku įvertinti nešališkai, o kartais apskritai verčiau nevertinti.

Tradicinė mokykla buvo sukurta pagal kareivinių, kalėjų ir fabrikinės gamybos modelį, tinkamą organizuoti veiksmingą didelio skaičiaus vaikų ir jaunimo mokymą. Šis kontrole, suvienodinimu ir nuasmeninimu grįstas modelis darosi kliūtis kintant švietimo tikslams – pereinant nuo standartinio mokymo prie individualybių ugdymo.

KAIP SUKURTI KŪRYBINGUMUI PALANKIĄ APLINKĄ?

Yra bent du kūrybingumui svarbūs aplinkos aspektai – fizinis ir psichologinis. **Psichologiniam klimatui būtinos šios ypatybės:**

- teigiamas požiūris į veiklumą, iniciatyvą, išradingumą, darbą, siejamas su gyvenimo prasmingumo nuostata;
- kitoniškumo – asmenybės, idėjų, veiklos, siekių – toleravimas;
- asmens autonomijos gerbimas – teisės nusišalinti, vadovauti pačiam sau ir turėti savo požiūrį pripažinimas;
- laisvė eksperimentuoti – bandyti, klysti, pradėti iš naujo ir nebūti už tai pasmerktam ar išjuoktam;
- žaismingumas, humoras.

Kūrybingumą skatina tokios fizinės aplinkos ypatybės:

- vizualių detalių gausa;
- natūralios gamtos vaizdai už lango arba jų kompensavimas kambariniais augalais, paveikslais;
- natūralios apdailos medžiagos;
- šiltų spalvų vyravimas arba malonūs kontrastai.

Tušti murzinių spalvų kai kurių mokyklų kabinetai ir koridoriai yra tarsi specialiai sukurti kūrybingumo slopintojai.

Kūrybingumas yra gyvenimo būdas, grindžiamas tam tikrų vertybių pasirinkimu. Jį žlugdo pragmatiški gyvenimo tikslai, tokie kaip greitas ir gausus atlygis, aukštas socialinis statusas ir lengvai pasiekiamas šlovė.

„Kiekvienam iš mūsų nuo gimimo būdingos dvi priešingos elgesio programos: konservatyvioji, kurios pagrindas savaus saugos, savęs stiprinimo ir energijos taupymo instinktai, ir ekspansyvioji, kurios pagrindas tyrinėjimo, džiaugimosi naujovėmis ir rizika instinktai <...>. Mums reikalingos abi programos. Tačiau pirmąją grįžtam elgesiui motyvuoti nebūtina daug padaršinių ar išorinio palaikymo, tuo tarpu antroji gali sunykti, jei nebus puoselėjama.“

Csikszentmihalyi, 1996, p.11

KAIP UGDYTI KŪRYBINGUMĄ?

Ugdyti asmenybę. Kūrybingi žmonės yra savarankiškos individualybės, todėl kūrybingą vaiką reikia mylėti, tačiau vengti smulkmeniškai kontroliuoti. Vaikui turi likti erdvės – pabūti vienam, turėti laisvo laiko, pasirinkti veiklą arba nieko neveikti, turėti savų paslapčių ir pomėgių, ugdytis savą požiūrį ir vertinimo kriterijus. Drausminti reikėtų ne taisyklėmis, baismėmis ir suvaržymais, bet ugdant vertybes ir bendruosius elgesio principus, o destruktivyvų elgesį pakeisti produktyvia veikla.

Skatinti smalsumą, tai yra domėjimasis įvairiais dalykais ne dėl praktinės naudos, bet siekiant pažinti, atskleisti paslaptį. Mokyti tyrinėti. Gerbti vaikų klausimus ir rimtai atsakyti net į pačius keisčiausius, raginti vaikus klausyti.

Vertinti originalumą, skatinti divergentinį mąstymą – keistas, reikšmingas ir sprendimus. Iš klausyti, paraginti jas išbandyti ar pristatyti kitiems. Skatinti neapsiriboti pirma į galvą atėjusia idėja, vieninteliu sprendimu, bet pabrėžti, kad jų gali būti daug ir įvairių, kad verta jų ieškoti.

Leisti pasirinkti veiklą – sudaryti sąlygas neprograminiam, neplaniniam, pačių mokinių inicijuotam mokymuisi. Leisti rinktis sritis ir temas, kurios vaikams patinka, problemas, kurios jiems įdomios, ir veiklos būdus bei priemones. Padėti mokiniams atrasti tai, kas jiems iš tiesų patinka, nes tai jie padarys geriausiai.

Mažinti algoritminio mokymosi – suteikti būtinų žinių ir įgūdžių, tačiau orientuotis į atradimą grindžiamą mokymą ir užduotis, menkai apibrėžtas problemas, kurias reikėtų savarankiškai formuluoti ir spręsti.

Turtinti įspūdžius ir vaizduotę – kūrybingumas minta netikėtomis ir įkvepiančiomis patirtimis, įgyjamomis keliaujant, klausant koncertų, žiūrint spektaklius, sulaukiant svečių klasėje, eksperimentuojant ir kt.

Leisti klysti, tai yra pakliūti į mąstymo, sprendimų kūrimo akligatvius ir nebaudžiamam, nesmerkiamam pradėti iš naujo.

Kūrybingumo ugdymo uždaviniai ir strategijos turi būti parenkami atsižvelgiant į mokinių amžių.

Vaikystėje svarbu išsaugoti natūralų vaiko smalsumą, skatinti kūrybinę saviraišką ir sudaryti sąlygas patirti naudojimosi savo vaizduote bei improvizavimo ir kūrybinio žaidimo teikiamą džiaugsmą.

Paauglystėje mokomasi tikslingos kūrybinės veiklos pagrindų – technikų, simbolių, žinių sistemų. Tai metas, kai pasirengiama pereiti nuo kūrybos kaip žaidimo prie kūrybos kaip darbo, kurio rezultatas turi būti užbaigtas ir tinkamas pristatyti kitiems.

Jaunystėje jau įgyta pakankamai įvairių sričių žinių ir jų taikymo gebėjimų, kad būtų galima pradėti sąmoningai laužyti konvencijas ir jungti skirtingų sričių technikas, simbolius, informaciją sprendžiant kūrybinius uždavinius. Šiame laikotarpyje labai svarbūs vadovai, kurie ne tik padrašina, bet ir neformaliai moko profesinės etikos ir darbo metodikos.

KOKIĄ ĮTAKĄ KŪRYBOS MOTYVACIJAI DARO VERTINIMAS?

Kūrybingieji yra žmonės, pasižymintys didele veiklos motyvacija. Jų energiją ir atkaklumą lemia domėjimasis savo veikla, sunkumų įveikos keliamas pasitenkinimas ir nuolatinio augimo, tobulėjimo jausmas. Todėl didžiausias kūrybos atlyginimas yra pati galimybė kurti. Tačiau mokykloje nėra įprasta leisti kuo nors užsiimti dėl pačios veiklos – stengiamasi viską stebėti, vertinti, įvertinti. Koks vertinimo poveikis kūrybingumui?

Kūryba yra neprognozuojamas ir netiesinis procesas, todėl ją stabdo reikalavimai aiškinti nesubrąntintas idėjas ir detaliam planuoti veiklą, taip pat nuolatinė mokytojų priežiūra, pastangos nuolat teikti „grįžtamąjį ryšį“ (vertinti kiekvieną mokinio veiksmą) ir tarpiniai veiklos įvertinimai. Taip numarinamos nespėtos išreikšti idėjos ir mokinio savistaba, saviškliova bei originalumas.

Kūrybingumą slopina atlygio laukimas – žmonės, kurie tikisi išorinio įvertinimo, sukuria mažiau ir ne tokių originalių idėjų, nes galvoja, kaip įtikinti vertintojui. Todėl kūrybinė veikla turėtų būti vertinama tik pabaigta, o pats vertinimas pateikiamas ne kaip atlygis, bet kaip dovana, prizas. Mokykloje kūrybingumą stabdo nuolatinis pažymio laukimas.

Išorinis atlygis nebūtų toks žalingas, jei būtų apdovanojama ne už konvencionalumą, o už originalumą. Tačiau „veiksmingo vertinimo“, tai yra testų ir jais pagrįstų egzaminų, kultūroje atlyginama būtent už konvencionalumą – gebėjimą pateikti vienintelį mažiausiomis pastangomis gaunamą „teisingą“ atsakymą. Testų kultūra baudžia tuos mokinius, kurie suvokia, kad užduotis ribota, primityvi, o teisingu laikomas atsakymas yra statistiškai dažniausias, arba vidutinybių, atsakymas.

Kūrybingi žmonės yra laimingi, nes jiems patinka tai, ką jie daro. Arba atvirkščiai – jie daro tai, kas jiems patinka. **Kokioms dar sąlygoms esant kūryba teikia džiaugsmo?**

- Kai jos tikslai aiškūs
- Kai reikalavimai atitinka gebėjimus – nėra nei per lengvi, nei per sunkūs
- Kai veikiama sąmoningai, galvojant ir suvokiant, kas daroma
- Kai niekas neblaško dėmesio
- Kai nesibaiminama nesėkmių
- Kai savimonė ir savistaba ilsisi, nes visas dėmesys sutelktas į veiklą
- Kai nerūpi laikas

Kai veikla svarbi dėl jos pačios (yra savitikslių)

KOKS MOKYTOJŲ VAIDMUO UGDANT KŪRYBINGUMĄ?

Daugumą Nobelio premijos laureatų išugdė ankstesni šios premijos laureatai. Dauguma žymių menininkų taip pat yra dėkingi savo mokytojams. Geras mokytojas yra ne tik žinių šaltinis ir mokymosi vadovas, bet ir kūrybingos veiklos pavyzdys, kūrybingumui būtinų nuostatų ir profesinės etikos ugdytojas. Vis dėlto dalis mokytojų ne tik neugdo, bet ir slopina kūrybingumą. Kodėl?

- Mokytojai nemoka, bijo, nenori dirbti kūrybingai – o kūrėjo modeliu ir kūrybingo mokymosi dalyviu gali tapti tik žmogus, kuris pats džiaugiasi kurdamas.
- Ribota kūrybingumo samprata – kūryba siejama tik su menine veikla, mokytojams stinga žinių apie kūrybos procesą ir strategijas.
- Mokytojams nelabai patinka kūrybingi vaikai, nes jiems dažniausiai nebūdingos tradicinės gero mokinio savybės – paklusnumas, drausmingumas, gebėjimas prisitaikyti.
- Mokytojai neatpažįsta kūrybingų vaikų – jais linkę laikyti gerai besimokančius, pasižyminčius verbaliniu intelektu, o rūpintis kitų sričių kūrybingumu palieka papildomojo ugdymo sistemai.
- Mokytojai nemėgsta prarasti ugdymo proceso kontrolės – o kūrybinė veikla yra neprognozuojama ir neplanuojama.
- Mokytojams nepakanka išsilavinimo – kad gebėtų kurti kūrybines užduotis, atpažinti ir įvertinti mokinių kūrybingumą, mokytojams reikia plataus bendrojo išsilavinimo ir puikių savo dalyko žinių.

Prisimindami savo vaikystę, kūrybingi žmonės nurodo tokį suaugusiųjų indėlį į jų laimėjimus:

- tikėjimą vaikų galimybėmis ir paramą jų siekiams;
- didelius lūkesčius ir sudėtingesnius nei įprasta uždavinius;
- mokymą sąžiningai (nuoširdžiai) ir atkakliai dirbti;
- pavyzdį (kūrybingą suaugusiųjų darbą).

Geras kūrybingumo ugdytojas yra entuziastingas, profesionalus, tolerantiškas, padrąsinantis ir pasiekiamas po pamokų mokytojas.

Tai žmogus, kuris stengiasi daryti įtaką, bet taip pat jaučia, kada ateina laikas pasitraukti į šalį, kad mokinys taptų pats savimi.

Apie šią programą Lietuvoje žr.: <http://www.kurybiskumas2009.lt>

Pagrindiniai naudoti šaltiniai:

- Amabile T. M. *Creativity in Context: Update to the social psychology of creativity* (2nd ed.). Boulder: Westview Press, 1996.
- Craft A. ir kt. *Creativity in Education*. London, New York: Continuum, 2001.
- Csikszentmihalyi M. *Creativity. Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Perennial, 1996.
- Dacey J. S., Lennon K. H. *Understanding Creativity. The Interplay of Biological, Psychological and Social Factors*. San Francisko: Jossey-Bass, 1998.
- Florida R. *The Rise of the Creative Class... and how it's transforming work, leisure, community and everyday live*. New York: Basic Books, 2002.
- Encyclopedia of Creativity*. San Diego: Academic Press, 1999.
- Kaufman J. C., Sternberg R. J. *The International Handbook of Creativity*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Sawyer R. K. *Explaining Creativity. The Science of Human Innovation*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006.
- Sawyer R. K. ir kt. *Creativity and Development*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2003.
- Smith S. M., Ward T. B., Finke R. A. *The Creative Cognition Approach*. Massachusetts: The MIT Press, 1995.

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių ir apskričių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginio planavimo ir analizės skyriaus vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisauskas@smm.lt).

Analizę parengė dr. Vaiva Vaicekauskienė, Švietimo plėtotos centro Politikos analizės skyriaus vyriausioji metodininkė.

KŪRYBINGUMO (NE)UGDYMAS MOKYKLOJE

2009-08-12. Tir. 500 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius

ISSN 1822-4156